

POTENCIJAL TRŽIŠTA RIBE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

FISH MARKET POTENTIAL IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

J. Pavličević

SAŽETAK

U Bosni i Hercegovini postoji višestoljetna tradicija u proizvodnji ribe. Zajedno sa starim kapacitetima nova generacija ribara je suočena s manjkom proizvodnje ribe ali i s vrlo niskom potrošnjom, nedostatkom tržišta za postojeće obujme proizvodnje, jer uvezena riba je prihvatljivija na tržištu. Stoga su razvoj sirovinke osnove i širenje kapaciteta tržišta kroz gradnju konkurentnosti, zajednička pitanja na koja uzgajivači ribe moraju dati odgovor.

Ako su tuđi primjeri najbolji savjeti, onda ih domaća ribarska proizvodnja u ponašanju ima dovoljno. Slijedeći ovo pravilo uz vlastita znanja, ta industrija će morati koračati dalje te u granicama mogućnosti i sama stvarati načine borbe za vlastiti domaći tržišni udio, kroz modernizaciju proizvodnje, prerade i izvoz. Naravno, onako kako to rade njeni strani konkurenti.

Uz prisutnu industriju, na domaću scenu mora stupiti i domaća zadružna radinost, te zajedničkim nastupom na tržištu zaštititi domaću proizvodnju koje još uvijek nema. Ni jedna od njih uz tek neke rijetke pokušaje, još nema nikakvih primjera, ali se uz oprobane europske sheme, mora graditi. Usamljenost proizvođača ribe u borbi za svoje mjesto trebala bi biti alarm za zajednički rad, odnosno organizirano sudjelovanje vladinih institucija, društvenih subjekata na terenu i subjekta znanosti. Tim radom bi tradicija obiteljske i inovativnost zadružne proizvodnje ribe trebala prerasti sadašnje lokalne okvire, te uvažavajući prirodne pogodnosti za ovu vrstu proizvodnje naći svoje mjesto među vodećim Europskim proizvođačima slatkovodne ribe, te istodobno povećati potrošnju ribe kod kuće.

Ključne riječi: tržište, zadruga, konkurentnost, standardizacija, europski, industrija, robna marka.

ABSTRACT

The tradition of fish production in Bosnia and Herzegovina is several centuries old. The new generation of fish producers is confronted with old production technology, shortage of fish produced, low fish consumption and the absence of market for the current production since imported fish is favoured on the market. Therefore the development of basic raw material and improvement of market capacity by developing competitiveness are the common questions the fish producers must find the answers to.

If foreign examples are the best advice then domestic fish production has plenty. Following this principle and their own knowledge the fish industry will have to go on and within their own possibilities find ways of struggling for their own share on domestic market and foreign by modernising production and processing.

Domestic cooperatives will also have to join forces with the industry and jointly appear on the market in order to protect the domestic production in the making. There have been no such attempts yet apart from some rare exceptions but this must be done following the tested European models. Isolation of fish producers in the struggle for their place should be a call for organized participation of government institutions in the field. Thus family tradition and innovativeness in cooperative fish production should outgrow the present local scopes and recognizing the natural conditions for this type of production find its place among leading European fresh water fish producers and increase the domestic fish consumption as well.

Key words: market, cooperative, competitiveness, standardization, European, industry, brand

UVOD

Prvi zakon o slatkovodnom ribarstvu na našim prostorima donijela je Austro-Ugarska Monarhija početkom XX. stoljeća. ¹Više pozornosti slatkovodnom ribarstvu počinje se davati upravo od ranog početka XX. stoljeća. Od tog

---

¹ Dujmušić (2000.); Hrvatsko ribarstvo ispod površine, Povijest slatkovodnog ribarstva, str. 32.

vremena intenzivno se radi na donošenju zakonskih regulativa, a počinje i izgradnja ribnjaka.

U svijetu je danas ulov i uzgoj riba ogroman i sa stalnim trendom povećanja proizvodnje i ulova. Ukupna proizvodnja ribe u svijetu (ulov i uzgoj) u 1999. godini procijenjena je na 25 milijuna tona. U posljednjem desetljeću, proizvodnja i ulov ribe povećani su za dodatnih 20 milijuna tona.² Proizvodnja akvakulture u svijetu 1995. iznosila je 24,5 milijuna tona, a u 2000. godini 35,5 milijuna tona.³

Svjetska trgovina ribom i ribljim prerađevinama u stalnom je porastu, a njihova potrošnja u usponu je od šezdesetih godina i različita je, kako od kontinenta do kontinenta tako i u zemljama na pojedinim kontinentima.

Potrebe čovječanstva za ribom kao kvalitetnom hranom bit će značajan stimulan za povećanje proizvodnje, a za njenu proizvodnju ili ulov potrebna su znatno manja sredstva nego za druge djelatnosti. Riblje meso ne zaostaje po kvaliteti za mesom toplokrvnih životinja, već naprotiv, ima niz prednosti.

U današnjem shvaćanju potrošnje kod nas se njeguje pogrešan pristup jer se polazi od netočne pretpostavke da je riba supstitut mesu, da se troši kad nedostaje drugog mesa i zato jer je od njega jeftinija. Da bi se to prevladalo treba proizvodnju i potrošnju ribe dovesti u sklad, te omogućiti da svaki stanovnik podmiri potrebe za ovom vrstom hrane. Na putu ostvarivanja cilja veće i ravnomjernije potrošnje ribe, potrebno je uskladiti funkcioniranje svih elemenata, a to su ponuda ribe na tržištu u dovoljnim količinama, stvaranje uvjeta za nesmetanu prodaju, subvencioniranje domaće proizvodnje, te osobito rad na postupnom privikavanju potrošača na njeno konzumiranje.

Za razvitak ribarstva, osobito slatkovodne akvakulture, BiH ima potencijale voda koji pružaju mogućnost upošljavanja značajnog broja stanovništva, razvitak prerađivačke industrije te opskrbu tržišta kvalitetnim domaćim proizvodom s prihvatljivim cijenama. Naše vode spadaju u red najčistijih u Europi. U njima obitava više od stotinu ribljih vrsta, od kojih nekoliko endemskih. Također, bogata riblja populacija predstavlja značajan potencijal za razvitak sportsko-rekreativnog ribolova koji je u trendu u razvijenim europskim državama.

---

² FAO (2000.); The state of world fisheries and aquaculture-World review of fisheries and aquaculture, Roma, str.3.

³ FAO (2000.); Fisheries yearbook of fishery statistics summary, table, Aa-4, page 1.

MOTIVI I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Motivi istraživanja

BiH kao mediteranska zemlja i zemlja s velikim bogatstvom kopnenih voda svoj razvitak može temeljiti na proizvodnji hrane, a u okviru te proizvodnje ribarstvo može zauzeti značajno mjesto. Međutim, iako ima stogodišnju tradiciju, ribarstvo kao gospodarska grana kod nas nikada nije imalo zapaženo značenje. Glavni povijesni razlozi njegove nerazvijenosti mogu se naći u sljedeće tri razine;

- ❖ lošem tretmanu kojeg je poljoprivreda općenito uživala u posljednjih 50-ak godina,
- ❖ preferiranju tzv. kopnenih nad vodenim resursima u poljoprivrednoj proizvodnji,
- ❖ oslanjanju na morsko ribarstvo Hrvatske i Slovenije kao izvora ishrane stanovništva u bivšoj Jugoslaviji.

Proizvodnja hrane u BiH nakon rata proglašena je jednom od vodećih strateških odrednica domaćeg gospodarstva, a temeljni princip strategije je racionalno korištenje raspoloživih resursa. Kako je već rečeno, Bosna i Hercegovina je izuzetno bogata tekućim, jezerskim i akumulacijskim vodama i po tomu je odmah iza skandinavskih zemalja. Budući da riba kao hrana ima neupitnu budućnost u ljudskom društvu, a BiH k tomu još nepodmirene ni svoje skromne prehrambene potrebe, onda je jasno da je to oblast koju treba izučavati i doprinositi njenom razvitku. Prema tomu, niska dostignuta proizvodnja i visoki neiskorišteni potencijali u domaćoj pa i izvoznj potrošnji, motivi su za izučavanje s kojima se bavi ovaj rad. Ograničena mogućnost dobivanja podataka za cijelu BiH, ograničila je istraživanja na prostor FBiH.

Ciljevi istraživanja

Cilj ovog rada je utvrditi stanje u proizvodnji i na tržištu ribe u FBiH i ukazati na mogućnosti njihovog poboljšanja. Iz takvog cilja istraživanja proizišle su sljedeće istraživačke zadaće:

- ❖ analiza globalnih trendova u proizvodnji i na tržištu ribe, ribljih prerađevina i očekivanog razvitka europskog i svjetskog ribarstva,

- ❖ analiza stanja proizvodnje (kapaciteta) ribe u FBiH i promjene koje su se dogodile u zadnjih deset godina,
- ❖ procjena učinka promjena u okruženju na buduće poslovanje proizvođača ribe u FBiH,
- ❖ pozivanje na donošenje tržišnih i agrarno-političkih mjera koje će potaknuti povećanje proizvodnje i prerade ribe, i
- ❖ insistiranje na tržišnim akcijama koje će promaknuti gospodarsku učinkovitost ribarstva u FBiH.

Rezultati ovoga istraživanja daju informativnu podlogu nositeljima agrarne politike u FBiH za definiranje mjera u ovoj gospodarskoj grani i pomažu u određivanju naših pozicija u pregovorima s WTO⁴. Isto tako, rad bi trebao biti koristan tvrtkama koje se bave proizvodnjom i prometom ribe u FBiH.

Imajući sve prethodno u vidu, cilj ovog rada je da na temelju dosadašnjih istraživanja o mogućnostima proizvodnje i tržišta ribe pruži smjernice kako bi ova grana proizvodnje s najmanjim potrebnim ulaganjima u odnosu na ostale grane poljoprivrede bila što bolje iskorištena.

METODE ISTRAŽIVANJA I IZVORI INFORMACIJA

Primijenjene metode

U istraživanju potencijala tržišta ribe u FBiH korištene su uobičajene *analitičke* metode za utvrđivanje tendencija i međusobne ovisnosti pojava, stanja i mogućnosti odnosno ograničavajućih čimbenika razvitka tržišta. Korištena je standardna desk («*Desk-research*») metoda istraživanja (istraživanje za stolom) uz korištenje sekundarnih podataka, između ostalih i podataka gospodarskih društava koja se bave proizvodnjom ribe u FBiH. Korištene su *povijesna i normativna* metoda, uobičajene za agroekonomska istraživanja.

Normativnom metodom prikupljeni su i obrađeni mnogi sekundarni podaci te informacije koje su iskazane u citiranim ili šire konzultiranim literarnim izvorima. Za izučavanje ukupnih odnosa u proizvodnji i na tržištu ribe

---

⁴ Pregovori za pristup u WTO su u tijeku, a poznato je iz dosadašnjih iskustava susjednih zemalja koje su već pristupile ovoj organizaciji da su najteži pregovori vođeni oko pitanja poljoprivredno- prehrambenog sektora (SMTK od 0-24).

upotrijebljena je bilancna metoda, a za ocjenjivanje daljih kretanja u razvitku domaćeg ribarstva, odgovarajuća kvalitativna metoda.

Sagledavanje i iskazivanje potrošnje spada u red najtežih znanstvenih zadaća. Ako se radi o ocjenjivanju sadašnje potrošnje ili one koja je bila u nekom proteklom vremenu, na raspolaganju nam stoje odgovarajući statistički podaci koji su manje ili više pouzdani. Najčešće korištena u ovim slučajevima je *bilancna metoda, a kada ona nije moguća ili nije dovoljno pouzdana (svi slučajevi za prijeratnu BiH), tada se pribjegava anketama i drugim pomoćnim postupcima*. Međutim, kad je riječ o prognoziranju potrošnje (prodaje) nekog proizvoda za neko buduće vrijeme, tada koristimo različite kvantitativne i kvalitativne metode.

Izvori informacija

Prikupljanje znanstvene dokumentacije i na njihovim osnovama dobivanje informacija spadaju u najteže zadatke s kojima se susreće istraživač u razjašnjenju nekog problema.

Prvu skupinu podataka i na njihovim osnovama dobivenih informacija predstavljaju sekundarni podaci dobiveni iz redovitih domaćih statističkih izvješća, te statističkih i drugih izvješća relevantnih inozemnih institucija, putem interneta.

Obimna znanstvena i stručna literatura poslužila je kao izvor druge skupine podataka.

U treću skupinu svrstani su podaci prikupljeni od domaćih gospodarskih subjekata koji se bave proizvodnjom ribe, podaci dobiveni od federalnih i županijskih ministarstava ili uprava, kao i istraživačkih instituta. Svi ti podaci obrađeni su i prilagođeni potrebama ovog rada.

POIMANJE POTENCIJALA TRŽIŠTA

U ekonomskoj literaturi paralelno postoje dva bliska poimanja tržišnog stanja nekog proizvoda, iako se njima mogu pridodati i još poneki, također manje ili više bliski pojmovi koji stoje na istom analitičkom zadatku. Prva dva su tzv. "kapacitet tržišta" i "tržišni potencijal", dok ostali slove kao "prodajni

potencijal“, „prognoziranje prodaje“ i „prodajna kvota“. Prema istom izvoru, kapacitet tržišta predstavlja broj jedinica proizvoda ili usluga koji tržište može konzumirati tijekom određenog vremenskog razdoblja, nezavisno od cijene ili marketinške strategije konkurencije. Drugačije rečeno, radi se o količini tražnje za nekim proizvodom ili grupom proizvoda pod uvjetom da je tržište slobodno. S druge strane, tržišni potencijal označava najveće očekivane prodaje svih proizvoda i usluga u određenom vremenu i na određenom tržištu. Bez obzira na sve, radi se o dva sasvim bliska pojma s tim što prvi pretpostavlja zatečene, dakle stvarne, a potencijal moguće tržišne uvjete. U ovom radu polazi se od sasvim realne postavke da sadašnja prodaja ribe i njenih preradevina, s obzirom na postojeću slobodnu konkurenciju na domaćem tržišnom prostoru te jasna ograničenja u izvozu, predstavlja realno dostignuto stanje koje se ne može mijenjati bez snažnijih pomaka u glavnim sektorima njegove tvorbe.

ZADOVOLJENJE TRŽIŠTA DOMAĆOM PROIZVODNjom

Ukupna proizvodnja

Ukupna proizvodnja ribe u FBiH prikazana je na tablici 1. Iz prikazanih podataka vidi se kako proizvodnja slatkovodne ribe (uglavnom kalifornijske pastrve) čini 98,4 % ukupne proizvodnje, dok proizvodnja morske ribe (lubin i orada) sudjeluje sa 1,6% (2001.). Ukupna proizvodnja u razdoblju 1999.-2001. se udvostručila. Trend povećanja proizvodnje prema raspoloživim podacima nastavljen je i u 2002. godini.

Tablica 1. Ukupna proizvodnja ribe u FBiH

Table 1. Overall fish production in the FB&H

Vrsta - Species	u tonama - in tons		
	1999.	2000.	2001.
Slatkovodna riba - Fresh water fish	591	904	1.591
Morska riba - Sea fish	5	22,2	25,7
Ostali morski organizmi - Other sea organisms	-	-	-
Ukupno - Total	596	926	1.617

Izvor: Izračun autora

Procijenjena ukupna proizvodnja slatkovodne ribe u FBiH od 1591 tone u 2001. godini, nadvisila je proizvodnju salmonidnih riba u BiH iz 1990. godine kada je na cijelom njenom prostoru proizvedeno 1449 tona pastreve. Proizvodnja je sigurno mogla biti i veća da su mrijestilišta mogla dati dovoljno kvalitetne mlađi, te da su manji proizvođači mogli pronaći lakši način opskrbe ribljom hranom koja se inače u cijelosti dobiva iz uvoza i to po dosta visokim cijenama.

Nešto o prirodi domaće potrošnje

Kad je riječ o velikom dijelu FBiH demografske sredine, potrošnja ribe i potrošačke sklonosti prema ovoj vrsti hrane uvelike su uvjetovane i utemeljene na stvorenim tradicijskim prigodama s jedne te jelima pojedinih krajeva naše zemlje, s druge strane.

Općenito se može reći da stanovništvo koje živi uz more, uz vodotoke i pokraj vodenih akumulacija, te u blizini ribogojilišta troši puno više ribe od onog stanovništva koje živi izvan tih ambijenata i pogotovo u planinskim dijelovima zemlje. Također, utemeljene su procjene da stanovništvo u urbanim sredinama troši više ribe, osobito njenih smrznutih i drugih prerađevina, a velika je i potrošnja u ugostiteljskim objektima.

Vrlo je teško sažeti stvarno stanje potrošnje nekih proizvoda, a osobito potrošnje ribe po stanovniku, jer se ta potrošnja do sada više oblikovala po osnovama različitosti mentaliteta, tradicija i običaja, nego kao redoviti artikl u obroku ishrane stanovništva.

Potrošnja na temelju utvrđenih parametara

Prikazanim računskim postupkom, odnosno utvrđivanjem sveobuhvatne bilance, na tablici 2 predstavljene su raspoložive količine ribe za upotrebu u FBiH kakve su službeno utvrđene za proteklo trogodišnje vrijeme.

Tablica 2 Ukupne i zvanične raspoložive količine ribe za potrošnju u FBiH
Table 2. Official total available fish for consumption in the FB&H

u tonama - in tons

RB	Elementi - Elements	1999.	2000.	2001.
I.	1. Proizvodnja - Production	596	926	1.617
	2. Uvoz - Import	1.694	1.646	2.544
	Ukupno (1+) - Total	2.290	2.572	4.161
II.	Izvoz - Export	11	98	148
	Raspoloživo (I-II) - Available	2.279	2.474	4.013

Izvor: Izračun autora

Na temelju predstavljene bilance vidi se da su raspoložive količine ribe za krajnju upotrebu (potrošnju) u FBiH utvrđene od 2,3 mil. kg u 1999. do 2,5 mil. kg u 2000. i oko četiri mil. kg u 2001. godini. Ono što privlači pozornost jeste iskazani visok rast uvoza ribe u 2001. godini. Svakako da ovaj podatak traži pojašnjenje i ono bi se moglo naći u činjenici o boljem radu graničnih službi i obuhvatnijem evidentiranju uvezenih proizvoda u BiH nego što je to ranije bila praksa.

Sadašnja procijenjena potrošnja

Različite procjene potrošnje ribe po stanovniku u FBiH došle su do različitih rezultata. Prema procjenama FAO-a, u BiH prosjek potrošnje ribe za razdoblje 1997.-1999. godine po stanovniku iznosio je 1,6 kg.

Mnoge procjene polaze od ukupne proizvodnje, uvećane za uvoz te umanjene za izvoz i dobivena količina ribe se dijeli s brojem stanovnika. Podaci o uvozu i izvozu ribe su prilično točni tek nakon uspostave Državne granične službe (DGS). S druge strane, proizvodnja i ulov ribe u nas statistički nisu uopće obrađeni pa je iz razumljivih razloga do njihovih točnih veličina teško i doći. Bez obzira na napore koji su učinjeni na dobivanju podataka od proizvođača i znanstveno-stručnih institucija, mi smo uzeli da se procjena može napraviti po sličnom modelu koji primjenjuju analitičari u Hrvatskoj, po kojemu se nađena potrošnja uvećava za 20-30 %. Budući da u BiH postoje dvije carinske uprave (FCU i CURS), a međuentitetska trgovina do sada nije praćena, te ako pridodamo tome činjenicu da u Gospodarskoj komori FBiH ne

prate proizvodnju ribe, onda možemo dostupne podatke uvećati i za 30 %. Na temelju navedenih postupaka, na tablici 3 predstavljena je ukupna službeno ostvarena (službeno raspoloživa) i po nama procijenjena (uvećana) ukupna potrošnja ribe te njena potrošnja po stanovniku FBiH.

Tablica 3. Potrošnja ribe u FBiH
Table 3. Fish consumption in the FB&H

Elementi - Elements	1999.	2000.	2001.
Raspoloživo u t - Available in tons			
a/ izračunato - Calculated	2.279	2.474	4.013
b/ uvećano 30% - Increased by 30%	2.963	3.216	5.217
Stanovništvo u tis - Inhabitants in thousands	2.276	2.274	2.307
Potrošnja kg/stanovniku - Consumption kg/inhabitant			
a/ izračunata - Calculated	1,00	1,09	1,74
b/ uvećana za 30% - Increased by 30 %	1,30	1,41	2,26

Izvor: Izračun autora

Ako navedene rezultate na tablici uvećamo za 30%, potrošnja ribe u FBiH po stanovniku može se za 2001. godinu kalkulirati na razini od 2,26, a u prethodne dvije godina na 1,30 i 1,41 kg. Dakle, ona je i s našim uvećanjem ostala na niskoj razini i s potrošnjom od približno 2 kg po stanovniku, kako je već rečeno, nalazimo se na samom dnu europske riblje i proizvodne i potrošne ljestvice.

Moguća proizvodnja

BiH, odnosno FBiH, paralelno provodi dvije vrste ribarstva: morsko i slatkovodno. Što se njenog morskog ribarstva tiče, ostvarena proizvodnja je dosta skromna, a postojeći instalirani kapaciteti nisu iskorišteni.

Početak razvitka slatkovodnog ribarstva vezan je za aneksiju BiH od Austro-ugarske monarhije. Tako je 1894. godine na Vrelu Bosne kod Sarajeva utemeljeno prvo pastrvsko ribogojilište u BiH. Prvi šaranski ribnjak izgrađen je 1905. godine u Prijedoru.

Poslijeratna proizvodnja ribe u ribogojilištima na tekućim vodama u stalnom je porastu tako da je proizvodnja u 2001. godini dostigla prijeratnu

razinu. Danas se uzgoj slatkovodnih riba odvija u toplovodnim – šaranskim, i hladnovodnim - pastrvskim ribnjacima. U pastrvskim ribogojilištima uglavnom se uzgaja kalifornijska pastrva, a vrlo malo proizvede se i potočne pastrve.

Proizvodnja hladnovodne ribe u FBiH odvija se na oko 56 tisuća četvornih metara betonskih ribogojilišta; 5,5 tisuća četvornih metara kaveznog uzgoja; oko pet tisuća četvornih metara malih obiteljskih ribogojilišta te na širokim prirodnim vodenim prostorima kroz ulov brojnih poklonika športskog ribolova. Ta proizvodnja dala je u 2001. godini ukupno 1591 tonu ribe od čega je najveći dio od 848 tona ili 53% iz betonskih i nešto manji u obujmu od 502 tone ili 32% iz kaveznih ribnjaka. Ostatak od oko 50 tona ili 3% otpao je na male obiteljske ribnjake te 191 tonu ili 12% koju su ulovili športski ribolovci. Svaka od ovih proizvodnji, a osobito kavezni uzgoj je u snažnom usponu, što pokazuje jasan interes poduzetnika za ovu gospodarsku granu.

U BiH, u vrijeme Jugoslavije, nije bilo izgrađenih i organiziranih tvornica za preradu ribe. Kako BiH, odnosno FBiH, ima vrlo značajan vodni potencijal za proizvodnju slatkovodne ribe i kako je proizvodnja ribe u stalnom usponu, prerada ribe ima perspektivu, osobito ukoliko se hoće postići veća domaća potrošnja te smanjiti uvoz. Izgradnjom Norfish-ove moderne tvornice za preradu slatkovodne ribe u Salakovcu, prema standardima Norveške koja je među vodećim zemljama u svijetu po proizvodnji, uzgoju, preradi i plasmanu ribe i ribljih proizvoda, proizvodnja i prerada ribe u FBiH može vrlo brzo zabilježiti pozitivne rezultate. Prerada ribe u F BiH obavlja se i u pogonu "Salmo" Ljubuški, gdje se u procesu prerade obavlja samo čišćenje i smrzavanje.

Ribarstvo u nas po počecima svog sadašnjeg nešto vidnijeg razvitka, mlada je proizvodna grana, usprkos mnoštvu prirodnih resursa koje imamo za ovu gospodarsku djelatnost. Suprotno potrebama, ono se do sada rijetko nalazilo u interesu službene gospodarske politike pa su od tuda i rijetki obuhvatni projektni pristupi prema planiranju u ovoj oblasti. To su razlozi što ovaj rad nema na raspolaganju potpunije studijske podloge koje su se bavile razvitkom sveobuhvatnog (morskog i sveslatkovodnog) ribarstva na razini BiH ili dijela kojeg sada čini FBiH.

Na temelju poznatih parametara, ukupne do sada proizvedene količine ribe, količine ribe raspoložive za domaću potrošnju te dio njene uvećane moguće proizvodnje u budućem vremenu, prikazani su na tablici 4.

Tablica 4. Sadašnje i moguće ispunjenje potencijala tržišta ribe u FBiH vlastitom proizvodnjom
Table 4. Present and possible satisfying the fish market potential in the FB&H by own production

A/ Sadašnje stanje - Present state

u tonama - in tons

Elementi - Elements	1999.	2000.	2001.
Ostvarena potrošnja - Effected consumption	2.963	3.216	5.217
Ostvarena proizvodnja - Effected production	596	926	1.617
Udio u potrošnji - Share in consumption	20	29	31

B/ Moguća proizvodnja u vodnim akumulacijama - Possible production in fish-ponds

Bruto površina u ha Gross area in ha	Broj mogućih kaveza u kom Possible no of cages	Prosječna godišnja proizvodnja po kavezu u t Average yearly production per cage in tons	Proizvodnja Production
655	3.493	2,5	8.736

C/ Ispunjenje potencijala tržišta - Meeting market potentials

Povećanje od sadašnje do moguće proizvodnje Increase from present to possible production	7.119
Moguća raspoloživost iznad sadašnje potrošnje Possible production over present consumption	3.519
Raspoloživi višak % - Available surplus	40

Izvor: Pavličević, J. (2003) Magistarski rad, Potencijal tržišta ribe u FbiH, Sarajevo.

Prvo što se daje zaključiti jeste činjenica da FBiH sa svojom sadašnjom proizvodnjom podmiruje tek oko 30% svojih potrošačkih potreba.⁵

Drugi je važan zaključak da vodni resursi, koji se odnose samo na jezerske akumulacije, pružaju mogućnost FBiH da snažno razvija svoju akvatičnu proizvodnju i da se samo s ribom iz stajaćih voda može stvoriti tržišni višak od

⁵ Pavličević, J. (2003) Magistarski rad, Potencijal tržišta ribe u FBiH, Poljoprivredni fakultet, Sarajevo.

oko 3,5 mil svježih i prerađenih ribljih proizvoda. Razumije se da će ovaj višak biti manji za očekivane efekte povećanja domaće riblje potrošnje (ukupne i po stanovniku). Međutim, poželjni rast domaće potrošnje ribe neće umanjivati važnost ove grane u sniženju, odnosno supstituciji njenog uvoza, niti ugroziti također potrebne iskorake u izvozu, za što po njenoj visokoj kakvoći kao domaćeg proizvoda imamo itekakve mogućnosti.

Imajući u vidu rečeno, ribarstvo s punim ekonomskim, tehnološkim, ekološkim, sociološkim, socijalnim i drugim argumentima može kandidirati kao važna grana u općem razvitku domaće proizvodnje hrane. Pri tomu treba imati u vidu da će na putu njegovog razvitka stajati značajna ograničenja, pri čemu će problemi povoljnih kreditnih i nedostajućih poticajnih sredstava voditi na njihovoj listi. Skori ulazak BiH u WTO te priprema BiH/FBiH ribarstva za ulazak u ovu asocijaciju sasvim se uklapaju i još više aktualiziraju naznačene probleme ove oblasti. Stoga bi znanstveno i stručno osmišljen pristup, s odgovarajućim studijskim sačinjenim razvojnim dokumentima za oba entiteta i BiH u cjelini, svakako bio poželjnim aktom kojim bi se ova oblast stavila na listu onih djelatnosti koje ne trebaju dalje čekati na svoju realizaciju.

LITERATURA

- Aganović, M. (1979.);** Salmonidne vrste riba i njihov uzgoj, Sarajevo.
- Amal, A. R., Csengeri, J., Matkovics, B. (1990.);** Phospholipid fatty acid composition lipid peroxidation in some tissues of carp acclimated to different environmental temperatures *Aquaculture Hungarica* 6, 161-170.
- Biserko, A., (1987.);** Analiza zagrebačkog tržišta ribe, Magistarski rad, Zagreb.
- Bodakoš, D., (1996.);** Ribnjačarska proizvodnja u Istočnoj Hrvatskoj – stanje i potrebe njezinog održanja, Zbornik radova, Osijek.
- Bogut, I., Kušec, G., Opačak, A. (1996.);** Sadržaj masnih kiselina u mesu gospodarski značajnih toplovodnih riba. "Riba u razboritoj prehrani prošlost, sadašnjost i budućnost", Zbornik radova, Hrvatska akademija medicinskih znanosti, 42-48.
- Bogut, I., Ivanković, S., Grbavac, J., Florijančić, T., (1998.);** Mogućnosti uzgoja riba u hidroakumulacijama i moru na području HZ HB, Znanstveni glasnik 5-6, 303-312, Mostar.

- Bogut, I., Selak, V., Pavličević, J., Grbavac, J. (2002.);** Sadašnje stanje akvakulture u Europi, Zbornik sažetaka “ Agrar na pragu trećeg milenija “, Neum.
- Bunjevac, I., (1982.);** Tržište i promet ribe, Slatkovodno ribarstvo, Jumen, Zagreb.
- Cai, Z., Curtis, L.A., (1975.);** Effect of diet on Consumption, Growth and Faty Acid Composition in Young Grass Carp. *Aquaculture* 81, 47-60.
- Ćosić, H., Đukić, S., Sever-Koren, A., (1996.);** Slatkovodno ribarstvo u Hrvatskoj – Proizvodnja hrane i zaštita okoliša. Zbornik radova : Održivost ribnjačarske proizvodnje Hrvatske, 1. Osijek 5-8 .
- Dujmušić, A., (2000.);** Hrvatsko ribarstvo ispod površine, Zagreb.
- FAO Fisheries Department, (2000.);** The state of world fisheries and aquaculture, Rome.
- FAO (2001.),** Aquaculture in the third millennium, Traded aquaculture products, Thailand.
- FAO Fisheries Report No. 580, Supplement, Portugal, (1998.),** Strategic planning of water resources, str. 12-13.
- FAO Fisheries Cirkular No. 886, Rev. 1 , (1997.),** Review of the state of world aquaculture, Rome.
- FAO Fisheries Department (1997.),** Review of the state of world aquaculture- Europe, Bangkok, Thajvan.
- FAO Fisheries Report No. 509, (1994.)** Report of the eighteenth session of the European Inland Fisheries Advisory Commission, Rome .
- FAO Fisheries Report, No. 625, (2000.),** Symposium on fisheries and society, Social, economic and cultural perspectives of inland fisheries, Budapest- Hungary.
- FAO Fisheries Report No. 541, (1997.),** Symposium on social, ekonomik and management aspects of recreational fisheries and the intersessional working parties meetings, Rome.
- FAO Fisheries Report No. 606, (1999.),** Consultation on the application of article 9 of the FAO code of conduct for responsible fisheries in the mediterranean region, Rome.
- FAO Fisheries Circular No. 821 Revision 6, (2002.),** Fish and fishery products world apparent consumption statistics based on food balance sheets (1961-1999), Rome.

- FIDI (Fishery information, Dana and Statistics Service), 1998.**
- Habeković, D., (1996.);** Hrvatska ribnjačarska proizvodnja-stanje i mogućnosti. Zbornik radova. Održivost ribnjačarske proizvodnje Hrvatske, 1. Osijek , 9-14.
- Habeković, D., (1982.);** Ostali sustavi uzgoja, Slatkovodno ribarstvo, Jumen, Zagreb.
- Hajda, S., (1989.);** Živočišne potravine z hlediska nutričního. Sbornik ČSAZ 131, 210-213.
- Hrvatska gospodarska komora (HGK), (1997.),** Obilježje akvakulture u Republici Hrvatskoj, Zagreb.
- Homen, Z., Jahutka, I., (2000.);** Stanje u uzgoju slatkovodne ribe u godini 1999., te plan proizvodnje za 2000. god. 18, 43-44.
- Huss, H.H., (1988.);** Fresh fish – quality and quality changes. Rome FAO, DANIDA, FAO Fisheries Series No 29.
- Jahutka, I., Homen, Z., (2001.);** Slatkovodno ribarstvo Republike Hrvatske u 2000. god. Ministarstvo poljoprivrede i ribarstva.
- Katavić, I., Skakelja, N., (2002.);** Dometi prilagodbe i buduća konkurentnost hrvatskog ribarstva prema EU, Agronomski glasnik 1-2, 43-64. Zagreb.
- Kolega, A., (1994.);** Tržišтво poljodjelskih proizvoda, Zagreb.
- Kosorić, Đ. i sur., (1991.);** Mogućnosti korištenja vodenih akumulacija u B i H za proizvodnju ribe, Republički vodoprivredni društveni fond, Sarajevo.
- Okvirna vodoprivredna osnova B i H, (1994.);** Zavod za vodoprivredu , Sarajevo
- Pavličević, J., (2003);** Magistarski rad «Potencijal tržišta ribe u F BiH », Sarajevo
- Pavličević, J., Bogut, I., Ivanković, S., (2002.);** Mogućnosti proizvodnje ribe sa stajališta vodnih potencijala, Zbornik sažetaka “ Agrar na pragu trećeg milenija”, Neum.
- Pažur, K., (1982.);** Ekonomika slatkovodnog ribarstva, Slatkovodno ribarstvo, Zagreb.
- Pirija, O., (2001.);** Studija razvoja proizvodnje hrane na području općine Konjic.
- Ržaničanin, B., Turk, M., Volk, S., Drecun., Habeković, D., (1982.);** Uzgoj slatkovodnih riba u ribnjacima, Slatkovodno ribarstvo, Jumena, Zagreb.

- Safner, R., Treer, T., Aničić, I. (1989.);** Neki ekonomski aspekti kaveznog uzgoja soma i šarana. « Savjetovanje o ribarstvu na hidroakumulacijama» 255-257, Mostar.
- Selak, V. i sur., (2001.);** Strategija razvoja poljoprivrede županije Središnja Bosna (2001-2010), Travnik.
- Selak, V. (2003.);** Tržište poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, Skripta, Poljoprivredni fakultet Sarajevo, Sarajevo.
- Statistički ljetopis (2001.),** R.Hrvatske, Zagreb.
- Statistički ljetopis, (1999.),** F BiH, Sarajevo.
- Statistički ljetopis, (2000.),** F BiH, Sarajevo.
- Stipetić, V. (1964.),** Jugoslavensko tržište poljoprivrednih proizvoda, Beograd.
- Subasinghe, P. R., Bueno, B. P., Phillips, J. M., Hough, C., McGladdery, E. S., Arthur, R. J., (2001.)** Aquaculture in the third millenium, Bangkok, Thailand
- Walker, K., (1988.);** Aqaculture Engineering technologies for the Future, Hemisphere Publishing Corporation New York, Washington, Philadelphia, London.

Izvod iz magistarskog rada obranjenog na Poljoprivrednom fakultetu Sarajevo, srpanj 2003 godine pred povjerenstvom:

Prof. dr. sc. Vjeko Selak
Prof. dr. sc. Hamid Bogučanin
Prof. dr. sc. Salko Muratović

Adresa autora - Author`s address:
Mr. sc. Jerko Pavličević
Agronomski fakultet, Sveučilišta u Mostaru

Primljeno - Received:
5. 04. 2004.